

15.1.2020

KA/20168/02.04.01/2019

Valtioneuvoston kanslialle

KANSALLISARKISTON ESISELVITYS SUOMALAISISTA VENÄJÄLLÄ 1917–1953

Ennen Venäjän suurta vallankumousta vuonna 1917 Venäjän keisarikunnassa, Suomen suuriruhtinaskuntaa lukuun ottamatta, asui arviolta yli 400 000 kieleltään tai etniseltä taustaltaan suomalaisiksi luokiteltua kansalaista. Suurimmat ryhmät muodostivat inkerinsuomalaiset (noin 160 000), karjalaiset (Karjalan autonomisessa neuvostotasavallassa oli vuoden 1926 väestönlaskennan mukaan 261 000 asukasta, joista suomenkieliset oli suurin ryhmä) ja Pietarin suomalaiset, joihin laskettiin myös Pietarin kaupungissa asuneet inkeriläiset.

Suomalaisuuden määrittely ei ole helppoa. Valtaosa Inkerinmaalla, Venäjän Karjalassa, Vienassa ja Jäämeren rannikolla, Tverin alueella ja useilla muilla alueilla Venäjän keisarikunnassa asuneista suomalaisiksi kirjatuista henkilöistä oli kotoisin alueilta, jotka eivät koskaan olleet kuuluneet autonomiseen Suomen suuriruhtinaskuntaan. Vuoden 1897 väestönlaskennan perusteella koko Venäjällä työskenteli hieman alle 36 000 Suomen suuriruhtinaskunnassa syntynyttä henkilöä, mutta todellinen luku oli ilmeisesti lähempänä 50 000. Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaisuuden omanneista suomalaisista jopa 80 prosenttia asui Pietarissa ja sen ympäristössä. Aikaisempina vuosikymmeninä Venäjälle pysyvästi asettuneiden juuriltaan suomalaisten määrä oli tätäkin merkittävästi suurempi. Heistä kertovat eri puolille Venäjän keisarikuntaan syntyneiden luterilaisten seurakuntien kirkonkirjat, joihin kirjattiin kaikki luterilaiset. Heitä oli saapunut Suomen lisäksi Baltian maista, Saksasta ja pieniä määriä myös muista Pohjoismaista. Esimerkiksi Bakussa oli etnisesti hyvin kirjava joukko luterilaisen seurakunnan jäseniä, jotka työskentelivät Nobelin veljesten omistaman Branobel-yhtiön palveluksessa. Suomalaisten määrän on arvioitu olleen jopa 2 000.

Venäjän vuoden 1917 vallankumouksen ja Suomen itsenäistymisen jälkeen Venäjältä palasi vuosina 1918–1920 noin 20 000 Suomen kansalaista, mutta todellinen määrä voi olla merkittävästi suurempi. Toisaalta Neuvosto-Venäjälle siirtyi noin 10 000 punapakolaista ja 1920-luvulla poliittisista syistä tai työn perässä Suomesta ja Pohjois-Amerikasta muuttanutta suomalaista.

Kansallisarkistossa oleva Pietarissa sijainneen Suomen passiviraston arkisto antaa perustiedon Venäjällä, etenkin Pietarissa vuosina 1819–1918 asuneista suomalaisista. Yleiskuvaa täydentää niin ikään Kansallisarkistossa säilytettävä Suomen valtiosihteerinviraston arkisto vuosilta 1809–1918. Tärkeän lähdeaineiston muodostavat edellä mainitut luterilaisten seurakuntien arkistot, jotka ovat säilyneet vaihtelevasti. Kattavaa kokonaistutkimusta Venäjällä ennen vallankumousta olleista suomalaisista ei aikaisemmin ole tehty. Vallankumouksen jälkeen Venäjälle jääneiden suomalaisten

15.1.2020

KA/20168/02.04.01/2019

vaiheiden selvittämistä vaikeuttaa se, että luterilaisten seurakuntien toiminta loppui poliittisista syistä usein pian vuoden 1917 jälkeen. Neuvosto-Venäjällä ja Neuvostoliitossa toteutetut väestönlaskennat antavat kyllä kuvan kieleltään tai etnisesti suomalaisiksi kirjatusta neuvostokansalaisista, mutta Suomessa syntyneiden tai juuriltaan suomalaisten erottelu tästä joukosta on suuritöistä.

Neuvosto-Venäjällä ja Neuvostoliitossa toteutettiin 1920-luvulta lähtien, mutta etenkin 1930-luvulla laajoja väestönsiirtoja. Stalinin ajan laajamittaiset surmaamiset ja pakkotoimet kohdistuivat voimakkaina moniin etnisiin tai muihin vähemmistöihin. Suomessa pakkosiirtoihin kiinnitettiin huomiota 1930-luvun puolivälistä lähtien. Esimerkiksi Akateeminen Karjala Seura toi vuosina 1934–1935 kansainväliseen julkisuuteen inkeriläisten pakkosiirrot sekä suomensukuisten kansojen aseman Karjalan kansantasavallassa ja Vienan alueella. Surmaamisten ja pakkotoimien huippu saavutettiin vuosina 1937–1938. Surmattujen suomalaisten tarkan määrän arvioiminen on vaikeaa ja osin epävarmaa. Monet kuolivat väestönsiirtojen aikana tai pakkotyössä nälkiintymisen tai heikon terveydenhuollon vuoksi. Pakkosiirrot olivat pitkäaikaisia, joten on vaikeaa osoittaa, mitkä olivat suoranaiset tai välilliset vaikutukset niiden aikana menehtyneiden henkilöiden kuolemiin.

Monilla Neuvostoliittoon vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen jääneillä tai sinne myöhemmin asettuneilla suomalaisilla on edelleen sukulaisia Suomessa. Selvityshankkeen aikana on saatu useita tiedusteluja henkilöistä, joiden kohtaloista omaisilla ei ole tietoja. Joissakin tapauksissa heistä on voitu löytää tiedot, mutta useimmissa tapauksissa heidän vaiheensa ovat edelleen jääneet tuntemattomiksi. Erityisen suuren ryhmän muodostavat inkeriläiset, joita siirtyi Suomeen paluumuuttajina 1990-luvun alusta vuoteen 2015 mennessä kaikkiaan noin 30 000. Heidän ja heidän Venäjälle jääneiden sukulaistensa vaiheiden tutkimisessa Suomella on erityinen vastuu.

Tutkimuksen tarpeellisuus ja edellytykset

Toimittaja Unto Hämmäläisen Helsingin Sanomissa 31.8.2019 julkaissut kirjoitus herätti julkisuudessa ja sosiaalisessa mediassa suurta huomiota ja runsasta keskustelua. Venäjällä vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen asuneiden suomalaisten vaiheiden ja yksittäisten henkilöidenkin kohtaloiden selvittämistä pidettiin yleisesti asiana, jonka selvittämisestä Suomen valtion tulisi vastata. Asian tarkempaa selvittämistä kannattivat myös tasavallan presidentti Sauli Niinistö ja silloinen pääministeri Antti Rinne. Keskustelun pohjalta valtioneuvoston kanslia tilasi Kansallisarkistolta esiselvityksen, jossa tuli esittää myös hankkeen keskeiset tavoitteet ja tutkimuskohteet.

Kansallisarkisto katsoo, että tutkimushankkeen keskeinen tavoite on luoda kattava interaktiivinen tietokanta, johon voidaan koota tiedot Venäjällä ennen vuoden 1917 suurta vallankumousta asuneista Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaisista sekä luterilaisten seurakuntien suomalaisista jäsenistä. Tiedot tulisi koota myös vuosina 1917–1918 Neuvostoliitossa kadonneista ja surmansa saaneista suomalaisista. Tietokantaa tulee voida täydentää myös kansalaisilta saadulla tiedolla. Kansallisarkisto vastaisi tietokannan

15.1.2020

KA/20168/02.04.01/2019

ylläpidosta ja täydentämisestä hankeen päätyttyä. Tietokanta tulisi olla käytettävissä ainakin suomeksi, ruotsiksi, venäjäksi ja englanniksi.

Tutkimuksen osalta esiselvityksessä on päädytty näkemykseen, jonka mukaan Venäjälle vuoden 1917 jääneiden suomalaisten vaiheita on tarkoituksenmukaisinta tarkastella eri alueisiin kohdistetusti. Karjalan kansantasavallan alueella asuneiden suomalaisten vaiheet tunnetaan yleisellä tasolla varsin hyvin, sen sijaan nykyisen Azerbaidzanin alueella, ennen muuta Bakussa, asuneiden suomalaisten vaiheita ja elämää ennen vallankumousta ja sen jälkeen ei juurikaan ole tutkittu. Tärkeätä olisikin kohdistaa tutkimushanke siten, että se kertoisi eri alueiden suomalaisten asutushistoriasta ja toiminnasta, ei pelkästään heidän vaiheistaan vallankumouksen jälkeen. Venäjälle muuton motiivit on tärkeää selvittää, sillä ne kertovat myös siitä, pyrkivätkö muuttaneet jäämään Neuvostoliitolle vallankumouksen jälkeen vai halusivatko he palata Suomeen tai siirtyä muualle. Jatkotutkimusta helpottaisi tietokannan kokoaminen, joka sisältäisi Venäjällä ennen vallankumousta asuneiden suomalaisten tiedot sekä heidän kohtalonsa vallankumouksen jälkeen. Moni Venäjän keisarikunnan palveluksessa olleista suomalaisista palasi Suomeen virkauransa päätyttyä – vallankumous nopeutti monissa tapauksissa paluumuuttoa. Esimerkiksi vain harva Venäjän palveluksessa olleista sadoista tai jopa tuhansista suomalaisista upseereista jäi Venäjälle.

Kansallisarkiston sopimukset 54 Venäjän ja entisen Neuvostoliiton arkiston kanssa antavat vahvan perustan tutkimukselle. Ne mahdollistavat Venäjän arkistoissa olevien aineistojen hankinnan ostamalla tai vaihtamalla. Viranomaisyhteistyössä aineistojen saaminen on sekä nopeampaa että edullisempaa kuin jos yksittäiset tutkijat hankkisivat aineistoja. Kansallisarkisto toimii jo nyt keskitetysti Venäjältä kopioidun aineiston säilyttäjänä ja vastaa tutkijoille ja kansalaisille niistä toteutettavista tietopalveluista.

Esiselvityksen tuottamat ja käyttämät aineistot

Kansallisarkiston esiselvitysprojektiä ovat ohjanneet pääjohtaja, dosentti Jussi Nuorteva ja tutkimusjohtaja, dosentti Päivi Happonen. Toteutettu esiselvitys muodostuu useista erillisistä kokonaisuuksista. Niistä tärkein on filosofian tohtori Aleksii Mainion laatima yleiselvitys, jonka tarkoituksena on antaa mahdollisimman kattava kokonaiskuva kohteesta (LIITE 1). Inkeriläisten historiaa useissa aikaisemmissa tutkimuksissa käsitellyt dosentti Toivo Flink on laatinut tiiviin selvityksen inkeriläisten vaiheista jatkotutkimuksen pohjaksi (LIITE 2).

Aikaisemmasta tutkimuksesta ja kirjallisuudesta kertovat professori Dmitri Frolovin selvitys teemaan liittyvistä aineistoista Venäjän arkistoissa (LIITE 3), Venäjän presidentillisen kirjaston laatima bibliografia Suomea ja suomalaisia koskevasta kirjallisuudesta Venäjällä (LIITE 4), Antero Uiton laatima bibliografia suomalaisten kohtaloista Neuvostoliitossa (LIITE 5) ja saman tekijän bibliografia inkeriläisten kohtaloista Neuvostoliitossa (LIITE 6). Kansallisarkiston vuonna 2005 käynnistämä hanke Suomea koskevien aineistojen hankkimiseksi Venäjän arkistoista perustui dosentti Jyrki Paaskosken Kansallisarkiston tilauksesta vuonna 2005 laatimaan arkistoselvitykseen (LIITE 7). Työskentelyä Venäjän

15.1.2020

KA/20168/02.04.01/2019

arkistoissa helpottaa se, että Kansallisarkistolla oli vuoden 2020 alkuun mennessä sopimus aineistojen hankinnasta kaikkiaan 54 Venäjän ja entisen Neuvostoliiton alueen arkiston kanssa. Pääjohtaja Jussi Nuortevan valtiosihteeri Arto Mansalan juhlaikirjassa vuonna 2011 julkaisema kuvaus Venäjän arkistoista antaa yleiskuvan tehdystä työstä ja arkistotilanteesta (LIITE 8).

Kirjallisuudessa keskeisin selvitys on edesmenneen Eila Lahti-Argutinan teos *Olimme joukko vieras vaan* (2001). Se sisältää matrikkelin yli 8 000 Stalinin vainoissa kuolleesta suomalaisesta. Heistä pääosa asui Karjalan neuvostotasavallassa ja muualla Suomen Neuvostoliiton puoleisilla lähialueilla. Memorial-järjestö on julkaissut verkossa vapaasti saatavilla olevan luettelon (Категория:Книга памяти финнов) Stalinin vainoissa kuolleista suomalaisiksi merkityistä henkilöistä. Oheinen luettelo sisältää yli 17 000 henkilön tiedot:

https://ru.openlist.wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F:%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0_%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D0%B8_%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2

Memorialin tietokanta «Открытый список» sisältää tiedot yli 3,2 miljoonasta henkilöstä, jotka vuosina 1917–1991 surmattiin tai kuolivat pakkokeinojen uhreina.

Kansallisarkisto on hankkinut Venäjän eri arkistoista Suomea koskevaa arkistoaineistoa vuosina 2005–2019 kaikkiaan noin 1,5 miljoonaa kuvausyksikköä. Kaikki hankitut aineistot ovat nykyisin digitaalisessa muodossa. Niitä koskevat tiedot on julkaistu Kansallisarkiston kotisivulla:

http://wiki.narc.fi/vtk/index.php/Ven%C3%A4j%C3%A4lt%C3%A4_hankitut_mikrofilmit

Esitys tutkimushankkeeksi suomalaisten vaiheista Venäjällä vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen

Kansallisarkisto esittää valtioneuvoston kanslialle viisivuotisen tutkimushankkeen käynnistämistä suomalaisten vaiheista Venäjällä vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen. Tutkimushankkeen tuloksena syntyisi interaktiivinen tietokanta kyseisistä suomalaisista ja heidän elämäkertatiedoistaan sekä useita tutkimuksina, tietokirjoina sekä tieteellisinä ja populaareina artikkeleina julkaistavia kirjoituksia. Lisäksi tutkimushankkeen tuloksista julkaistaisiin loppuvuodesta 2025 raportti. Tutkimushankkeen tulokset antaisivat paljon lisätietoa Stalinin ajan tapahtumista ja väestönsiirroista ja palvelisivat siten myös kansainvälistä historiantutkimusta.

Esitettävä tutkimushanke käynnistyisi 1.8.2020 ja päättyisi 31.7.2025. Valtioneuvoston kanslia rahoittaisi osan hankkeen kustannuksista alla olevan laskelman mukaisesti. Lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriö vastaisi digitaalisen aineiston hankintaan liittyvistä kuluista

15.1.2020

KA/20168/02.04.01/2019

niin ikään alla olevan budjetin mukaisesti. Tämä määräraha olisi lisäys Kansallisarkiston vuosittain saamaan Venäjä-määrärahaan. Lisäksi tarkoituksena on hakea erillisrahoitusta Suomen Akatemialta ja eri säätiöiltä. Kokonaisrahoitus joudutaan kokoamaan useammasta lähteestä.

Taulukko 1. Valtioneuvoston kanslian ja opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama osuus hankkeesta

	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Palkat	94985	268620	268620	268620	268620	156695
Palkkiot	3000	30000	24000	24000	24000	7000
Tietokanta	5000	25000	15000	5000	5000	1000
Matkat	4000	12000	15000	15000	12000	3000
Ohjausryhmä	1000	3000	3000	3000	3000	1000
Julkaisukulut		10000	20000	30000	30000	20000
Muut	2000	1380	4380	4380	7380	2000
Yhteensä VNK	109985	350000	350000	350000	350000	190695
Aineistot OKM	50000	50000	50000	50000	50000	50000
Kaikki yhteensä	159985	400000	400000	400000	400000	240695

Hanke sijoitettaisiin Kansallisarkistoon. Hallinnollisesti se kuuluisi tutkimusjohtajan alaisuuteen, mutta hankkeen sisältöä ohjaisi sille asetettava, pääasiassa aihepiirin johtavista asiantuntijoista nimettävä ohjausryhmä. Jokainen hankkeessa työskentelevä tutkija vastaa kuitenkin viime kädessä omista tutkimustuloksistaan. Apurahalla toimivat tutkijat voivat julkaista tutkimustuloksena myös muutoin kuin hankkeen rahoittamana.

Tutkimusryhmä

Tutkimushankkeeseen palkattaisiin valtioneuvoston kanslialta saatavalla rahoituksella hankepääällikkö 1.8.2020 alkaen. Lisäksi rekrytoitaisiin 1.9.2020 alkaen kolme tutkijaa ja kaksi tutkimusavustajaa. Työsuhteet olisivat voimassa 31.7.2025 saakka. Hankkeeseen palkattavien henkilöiden tulee olla Suomen ja Venäjän 1900-luvun alkupuoliskon historiaan erikoistuneita väitelleitä tutkijoita. Rekrytoitavien henkilöiden täytyy hallita venäjän kieli ja olla tottuneita työskentelemään venäläisissä arkistoissa sekä aikakauden lähdeaineistojen parissa.

15.1.2020

KA/20168/02.04.01/2019

Lisäksi rahoituksesta maksettaisiin palkkioita tutkijoille, jotka selvittävät tiettyä aihepiiriä, kuten keisarillisen armeijan suomalaisten upseerien ja inkeriläisten historiaa. Tutkimusavustajat keskittyisivät tietokannan tietosisällön suunnitteluun yhdessä hankepäällikön kanssa. Tekninen toteutus hankittaisiin Kansallisarkiston ulkopuolelta, mutta tietokanta tulisi valmistuttuaan Kansallisarkiston ylläpitoon.

Hankkeen yhteyteen kootaan nuoria tutkijoita, jotka ovat aloittamassa tai tekemässä väitöskirjaa tai muuta opinnäytettä tutkimushankkeen aihepiiristä ja joilla on rahoitus tai joille haetaan rahoitusta Akatemialta tai säätiöiltä.

Kansallisarkistolla on hyvät yhteydet kaikkiin Suomen yliopistoihin. Tutkimushankkeesta tulisi yksi toimiva yhteistyömuoto lisää.

Tutkimushankkeen sisältö on esitetty oheisessa esiselvitysprojektin raportissa ja sen liitteissä. Hanke edellyttää paljon matkustamista, mikä on huomioitu taulukossa 1.

Pääjohtaja Jussi Nuorteva

Tutkimusjohtaja Päivi Happonen